

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

Първите документи за структурата, методите и дейността на Разузнавателното управление на Генералния щаб (РУ-ГЩ) по времето на управлението на БКП вече са публично достояние.

Първата крачка към разкриването им е последният документален сборник (№9) на комисията по досиетата в сегашния ѝ мандат, който излиза под заглавието **„Военното разузнаване при комунизма“**.

Премиерата му ще бъде на 2 април 2012 г., понеделник, от 11 ч. в Университетски театър „Алма алтер“ на СУ „Св. Климент Охридски“ (вход от бул. „Цар Освободител“).

Изданието съдържа 92 документи от периода 1944-1989 г. Съставителският екип в лицето на члена на комисията Екатерина Бончева, историка Момчил Методиев и Христо Христов се е постарал да подбере документи, които са систематизирани в следните категории:

⋮

- Ръководни партийни и министерски документи;
- Вътрешнопартийни документи;
- Оперативни ръководни документи;
- Ръководство на военното разузнаване;

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

- Личен състав и щат;
- Агентурен апарат;
- Оперативен отчет и секретност;
- Оперативни документи;
- Взаимодействие с ГРУ и други военни разузнавания на страни от Варшавския договор.

За първи път в историята на България се публикуват документи за личния състав, агентурния апарат, оперативния отчет, взаимодействието на военното разузнаване със съветското ГРУ за периода 9 септември 1944 г. – 10 ноември 1989 г. За първи в сборник на комисията по досиетата се представят документи за началниците на разглежданата структура – в случая на военното разузнаване и се публикуват откъси от техните лични кадрови дела.

Екипът е проучил и включил в сборника архивни документи за военното разузнаване от служба „Военна информация“ (правоприемник на РУ-ГЩ), от Държавна агенция „Архиви“ и от нейната дирекция „Военно-исторически архив“ във Велико Търново.

В дебата за дейността на тоталитарните комунистически служби военното разузнаване остана дълго време в сянката на бившата Държавна сигурност. За разлика от архива на ДС, до който в различни периоди от прехода все пак беше достъпен, този на РУ-ГЩ остана напълно скрит и поради тази причина и до днес дейността му не е осветена в резултат на проучването на архивните му документи.

Сътрудниците на РУ-ГЩ станаха обект на разкриване с поправките през 2001 г. в първия закон за досиетата (от 1997 г.), но и тогава архивните материали останаха недостъпни за изследователите.

Законодателната философия за разкриването на сътрудници на РУ-ГЩ залегна и в приетия през 2006 г. закон за досиетата. До момента повечето от усилията на изследователите обаче са останали насочени към дейността на бившата Държавна сигурност. От тази гледна точка документалният сборник „Военното разузнаване при комунизма“ е първият опит за осветляване на РУ-ГЩ.

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

Как може да бъде представена дейността на един от най-секретните органи в държавата в периода 1944-1989 г.? Отговорът се крие в архивите. Тяхното изследване и публикуване създава основата за разбирането на функциите на военното разузнаване по време на комунистическия режим.

Чрез сборника се попълва съществуващата празнина, свързана с мястото и ролята на военното разузнаване в комунистическата държава. Втората цел на документалното издание да се даде възможност за изграждане на по-пълноценна, макар и все още първоначална, представа за специфичните особености в дейността на тази структура.

При подготовката на изданието екипът от съставители е изправен пред предизвикателството за първи път (извън хората, свързани с военното разузнаване) да се докосне до голяма част от останалите през годините на прехода недостъпни до момента документи.

Какво показва първоначалният анализ на документите? На първо място може да се направи изводът, че дори такава структура като военно разузнаване не е могла да се опази от силната идеологизация по време на тоталитарното комунистическо управление на България. Още веднага след 9 септември 1944 г. в Българската армия са въведени заместник-командирите по политическата част, изключително съставени от членове на БКП. Изградени са партийни и комсомолски комитети в различните войсковы части, както и първични партийни организации.

Създаването на Главно политическо управление на народна армия (Гл.ПУНА) има за цел да обхване, централизира и подчини цялостния контрол върху армията. Разузнавателното управление на Генералния щаб не прави изключение от тези партийни форми на контрол. В каква степен този контрол се разпростира върху Военното разузнаване по време на комунизма говори една заповед на министъра на народната отбрана, в която се посочва, че пълен достъп до дейността на РУ-ГЩ имат само двама души – началникът на Генералния щаб и началникът на Гл.ПУНА (*виж документ* □ 79).

Подобно на Държавна сигурност, основните ръководни документи и за военното разузнаване са утвърждавани от висшето ръководство на БКП – Политбюро на ЦК (*виж раздел „Ръководни партийни и министерски документи“*

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

). В това отношение Военното разузнаване изпреварва във времето другите структури на ДС и дори Първо управление (външнополитическото разузнаване). Първият устройствен документ на Политбюро за дейността и задачите на Военното разузнаване датира от 1950 г. и той предхожда с няколко месеца аналогичния документ за Първо управление на ДС.

Друг извод, който може да бъде направен от тези документи, е за силната кадрова, тактическа, техническа и оперативна зависимост на българското военно разузнаване от Главното разузнавателното управление (ГРУ) на Въоръжените сили на СССР. Обучението на офицерския състав в РУ-ГЩ, неговата оперативна и техническа обезпеченост безспорно се основават на съветския опит. Принадлежността на Народна Република България към Източния блок и водещата роля на Москва спрямо нейните сателити, наред с необходимостта от координация на действията в рамките на Варшавския договор, лесно могат да обяснят влиянието на ГРУ върху българското Военно разузнаване. Този факт е необходимо да бъде отбелязан и задълбочено изследван, а не премълчаван, каквато е практиката след промените в България.

Когато се говори за военното разузнаване обикновено се изказва мнение, че то е работило само и единствено в интересите на отечеството, т. е. е служило на националните интереси. По-внимателният прочит дори и само на наличните документи обаче налага известна преоценка на тази теза, като дейността на Военното разузнаване трудно може да бъде изключена от работата на другите структури, които са били подчинени на Министерството на вътрешните работи, основно Държавна сигурност. От декласифицираните документи става ясно, че в началото на 70-те години РУ-ГЩ получава правомощия, за които никога досега не се е говорило.

Едното от тях е да помага при осъществяването на политика на Москва за „износ на революция“, а другото важно правомощие е да извършва диверсии. Точните цитати са: „В съответствие с решенията и указанията на Централния комитет на БКП да решава задачи по осъществяване връзка и оказване на помощ на национално-освободителните движения“ и „да организира и провежда при необходимост, с разрешение на правителството на НРБ диверсии на вражески обекти на територията на разузнаваните страни“ (*виж документ* □ 36). Годината е 1971 г. и предхожда секретното решение на Политбюро на ЦК на БКП от 1973 г., с което висшето партийно ръководство делегира права на Първо главно управление на ДС за извършване на „остри мероприятия“ (убийства, отвличания и саботаж) срещу вражески лица на територията на капиталистически или развиващи се страни (

ВИЖ [ДОКУМЕНТ](#)

□ 30

ОТ

сборника на комисията по досиетата „Държавна сигурност – структура и основни документи“, 2010 г

.)

За активността на Военното разузнаване сред т. нар. „национално-освободителни движения“ говори и заповедта на началника на РУ-ГЩ от 1981 г. оперативните работници да подхождат изключително внимателно към вербуването на активисти от „прогресивните среди“, тъй като евентуалното им задържане от местните полицейски власти може да доведе до излизането наяве и на техните конспиративни отношения с Военното разузнаване (*виж документ* □ 70).

Друго разпространено мнение за РУ-ГЩ, създадено отново като следствие от факта, че то е било подчинено на Министерство на народната отбрана, е твърдението за липсата на допирни точки между Държавна сигурност и РУ-ГЩ. Наличните документи обаче ясно доказват както съществуването на такива допирни точки, така и приликата в методите и средствата на работа на двете структури.

Първата допирна точка е свързана с общия контингент, от който се набират потенциални нещатни сътрудници, което намира израз в общата регистрация на всички нещатни сътрудници в оперативния отчет по инструкцията на ДС.

От публикуваните документи, а и от някои дела на сътрудници на РУ-ГЩ става ясно, че сътрудничеството с РУ-ГЩ не е обвързано единствено със събирането на сведения за потенциални заплахи срещу НРБ, а и със събирането от агентурната мрежа на лични данни за български и чужди граждани, които да бъдат разработвани или вербувани (доказателство за това е и [досието на бившия зам.-министър на външните работи и посланик в Лондон Любомир Кючуков](#), обявен като сътрудник на РУ-ГЩ. От досието става ясно, че една от задачите, които са му поставени от Военното разузнаване, е да събира сведения за чужденци (наводки), на което той се възпротивява с аргумента, че не може да „доносници“).

Втората допирна точка е подчиняването на РУ-ГЩ на председателя на Комитета за Държавна сигурност при Министерския съвет през втората половина на 60-те години – напълно неизвестен до този момент факт. В един от публикуваните документи (документ №31) се подчертава, че РУ-ГЩ трябва да се подчинява на всички постановления на ЦК, както и на заповедите и инструкциите на председателя на КДС относно воденето на агентурно разузнавателната работа и положението на оперативните работници. Председателят на КДС получава право на контрол върху

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

вербовката и използването на лица без съгласието на началника на РУ; да изисква от началника на РУ доклади по всички интересувачи го въпроси на оперативно разузнавателната работа, както и да му се докладва цялата получена от РУ информация.

Този момент се свързва с отделянето на ДС от МВР и прякото му подчинение на правителството под ръководство на първия партиен секретар Тодор Живков като председател на Министерския съвет през 1965 г., след неуспешния опит за военен преврат срещу него от групата на Иван Тодоров – Горуня. Недоверието на Живков към военните очевидно намира израз и в безпрецедентното подчиняване на Военното разузнаване на председателя на КДС, а не на министъра на народната отбрана. Макар това да става за сравнително кратък период, този факт е показателен за стремежа да бъде наложен свръхцентрализиран контрол от страна на първия партиен ръководител върху всички секретни служби в страната, включително и върху Военното разузнаване.

Не трябва да се забравя, че през 1968 г., когато това става Чехословакия прави опит да се отскубне от забавеното политическо и икономическо развитие на Източния блок, в резултат на което Москва налага своята политика с брутална военна интервенция в страната заедно с войски на Варшавския договор. По това време първият секретар на ЦК на БКП Тодор Живков е особено чувствителен към възможността събитията от Пражката пролет да се прехвърлят и в България.

Като се има предвид идеологизацията, подчинеността на Москва, както и несъмнените прилики в методите и начина на работа на военни и политически разузнавачи, как може да бъде обяснена легендата, че военното разузнаване е „по-различно“? Обяснението на този факт може да бъде потърсено в няколко основни насоки, някои от които външни на службата, а други свързани със спецификата в нейната дейност. От една страна обяснението може да бъде потърсено в традиционно високия авторитет на българската армия.

Наложила се като един от символите на модерната българска държава още в края на XIX век, тази символична стойност на армията продължава да съществува и в годините на комунизма, и дори нараства след неговия край. Въпреки че на Българската народна армия през Студената война не ѝ се налага да участва в реални бойни действия (с изключение на потушаването на Пражката пролет през 1968 г.), тя продължава да се ползва от този авторитет, утвърден в годините преди 1944 г. По презумпция високият авторитет на армията води след себе си и заключението за високия професионализъм на нейните разузнавачи.

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

Друго възможно обяснение на митологизацията на Военното разузнаване е външната институционална приемственост между съществуващите преди 1944 г. структури на военното разузнаване и след това. Военното разузнаване съществува от 1908 г. под името Разузнавателна секция към Щаба на войската, а някъде по това време български военни разузнавачи започват да бъдат изпращани и под прикритието на българските дипломатически мисии в чужбина. След подписването на Ньойския договор тази структура прераства в разузнавателно отделение с две секции, които обработват получаваните от военните аташета информации и правят предложения до началника на Генералния щаб. Военното разузнаване преживява особено бурен възход в годините на Втората световна война, когато службата носи Разузнавателен отдел към Щаба на войската.

Следователно Военното разузнаване е една от малкото секретни структури в комунистическа България, която може да изведе своя исторически произход сравнително далеч във времето. Което подхранва убеждението, че това е изключително национална структура, съхранила известна институционална автономия и в годините на Студената война. Сред външните причини за митологизирането на българското военно разузнаване са и легендите около дейността на съветското Военно разузнаване (ГРУ) – то си спечелва тази известност в годините на Втората световна война, а неговата слава често механично се прехвърля и върху българското военно разузнаване.

Третата и всъщност основна причина за митологизацията на военното разузнаване са специфични особености в неговата дейност. Разузнаването на противника в зависимост от използваните средства обикновено се дели на два основни дяла – разузнаване чрез хора (или агентурно разузнаване, известно на английски като HUMINT – Human Intelligence) и техническото разузнаване (известно като SIGINT – Signal Intelligence).

Не само в годините на Студената война, но и в съвременността съществуват спорове кое е по-ефективното от двете средства за разузнаване – техническото разузнаване дава възможност за ограничаване на субективния фактор (съответно – и на идеологизацията), докато разузнаването чрез хора, осъществявано чрез създаването на доверителни и агентурни връзки, дава възможност за набиране на информация не само за реалните действията, но и за намеренията на противника. Комунистическите държави имат много по-голяма възможност от демократичните да развият агентурното разузнаване, тъй като в тоталитарната държава тази дейност се развива извън публичния контрол и постоянните изисквания за относителна прозрачност и отчетност, характерни за демократичните режими.

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

В случая на комунистическа България Първо главно управление на ДС (политическото разузнаване) разчита изключително на разузнаването чрез хора, извършвано от оперативни работници, които работят в центъра или под прикритието на дипломатическите мисии на страната зад граница, чиято цел е да набират агентурни връзки в разузнаваните страни. За разлика от Първо главно управление, Военното разузнаване развива както агентурното, така и техническото разузнаване, като двата типа разузнаване за него са напълно равнопоставени. Техническото разузнаване е съобразено с технологичните възможности на България в годините на Студената война – не става дума за изключително сложни технически средства, а основно за радиотехническо разузнаване, което чрез прослушване на ефира на съседните държави може да следи движението на противниковите войски. Радиотехническото разузнаване разполага и със станции в някои страни в чужбина, най-често скрити в българските дипломатически мисии, както и с други, по-малко значими технически средства.

Тези очаквания се потвърждават и от разсекретените архиви на военното разузнаване, които съдържат сравнително голям обем специализирана документация, свързана с техническото разузнаване или със спецификациите на различни въоръжения, които създават впечатление за много сложната и лишена от идеологизация дейност на Военното разузнаване. Необходимо е уточнението, че голяма част от тази техническа документация, особено тази, посветена на новите образци военна техника на противника, са преводни документи, получени от разузнавателните служби на други страни (най-често на СССР), а не са били пряко придобити от българското военно разузнаване.

Но това не означава, че военното разузнаване развива единствено или предимно техническото и радиотехническото разузнаване, а пренебрегва агентурното разузнаване. В сборника са публикувани редица документи, които дават обща представа за разузнавателната информация, събирана и предоставяна от военните разузнавачи. Прегледът на тези разузнавателни сводки създава впечатлението както за наличието на твърде идеологизирани информации, така и за съществуването на сравнително обективни и вероятно същински полезни такива сводки.

От първия тип са информацията, свързани с глобалното съотношение на силите в епохата на Студената война, а от втория – някои от информацията за съседни на България държави. Идеологизацията е видима в прекомерно оптимистичните данни за боеспособността на армиите на Варшавския договор. Сред най-забележителният пример за такъв тип документ е разузнавателната сводка от 1 декември 1989 г.,

Написано от Христо Христов, Момчил Методиев
Неделя, 01 Април 2012 11:22

посветена на събитията през изминалия месец в света, която изцяло „проспива” случилото се в Източна Европа, като само споменава „промените в някои социалистически страни” (*виж документ* □ 87). Като пример за обективна информация може да бъде посочен анализът на положението в Югославия от 1987 г., създаден непосредствено преди Милошевич да се наложи като неоспорим ръководител на страната (*виж документ* □ 84).

Принадлежността на военното разузнаване в структурно отношение към Министерството на отбраната предпазва РУ-ГЩ от светлината на обществените прожектори, под която попадат структурите на Държавна сигурност веднага след края на комунизма. Наличните документи обаче не дават основание за твърдението, че тези структури трябва да останат встрани от дебата за наследството на тайните служби на тоталитарната държава.

Специфичните особености на техническо разузнаване, което остава неподвластно на идеологизацията, не отменя факта, че военното разузнаване на комунистическа България активно развива и агентурното разузнаване, което по нищо не се отличава от дейността на политическото разузнаване, извършвано от съответните структури в Държавна сигурност. Това заключение може да бъде направено дори и само въз основа на вече декласифицираните документи, част от които са публикувани в сборника. Целта на съставителският екип е те да допринесат за изграждането на един по-обективен образ на военното разузнаване.

На премиерата ще бъде представен и разширен електронен вариант (DVD) на сборника, в който са включени общо 165 документи. Екипът е вложил усилия документите да бъдат представени във формат, който позволява мултимедийно ползване на всеки един документ.